

KIRÁLY ZOLTÁN

Szabolcs vármegye és az 1839–1840. évi országgyűlés

Szabolcs vármegye az 1832–36-os hosszú országgyűlésen

Az 1832–36. évi diéta sorsfordító jelentőséggel bírt abban az értelemben, hogy az alsótábla többsége első ízben lépett ki a hagyományos sérelmi politizálás keretei közül. A törvényhatóságok nagyobbik része immáron a társadalmi átalakulás, a polgári állam felé történő elmozdulás első óvatos lépéseit jelentő követutasításokkal érkezett Pozsonyba. Ezek a változások nem hagyták érintetlenül Szabolcs vármegyét sem.

A Nagykállóban jóváhagyott anyautasítás a reformok iránt elkötelezett szemlélet-ről árulkodik. A fő hangsúlyt a politikai nyilvánosság kiszélesítésének igénye kapta, azzal, hogy a megye az országgyűlési napló kinyomtatását, a főrendi diárium bevezetését, valamint egy országgyűlési újság elindítását egyaránt zászlajára tűzte. A korábbiakhoz hasonlóan, a magyar nyelv használatának szélesítése melletti harcos kiállás 1832-ben sem hiányozott törekvéseik közül. Protestáns többségű megyeként nem meglepő, hogy a szabolcsi rendek a lelkiismereti és vallásszabadság biztosítására is hathatós lépéseket kívántak. Nagy szó, hogy a nemesi adóviselés tárgyában, amely az egész reformkor során a megye legérinthezhetlenebb bástyájának bizonyult, engedményeket céloztak meg, és követeket arra buzdították, hogy pártolják a diétai költségeknek a kiváltságosok által történő vállalását. Végezetül az is az utasítás javára írható, hogy áldásukat adták a rendszeres munkálatok tárgysorozatba vételére, ami a kor legátfogóbb, haladó szellemiségű programjaként értelmezhető.¹

Ha tehát az 1832 decemberében kezdődött országgyűlés szabolcsi szándékait nem is illetheti kifogás, ugyanez nem mondható el azokról, akikre nézeteik pozsonyi tolmácsolását bízták. Sem Patay István alispán, sem az 1833 májusában helyébe küldött Jármay Imre főjegyző, sem pedig Vay János nem rendelkeztek olyan személyes kvalitásokkal, mellyel komoly tekintélyt és elismerést tudtak volna maguknak teremteni. Beszédek meggyőző ereje, retorikai színvonala messze elmaradt attól a szinttől, amit Deák, Klauzál és Bezerédj mellett éppen a szomszédos vármegyék követői, a bihari Beöthy, vagy a szatmári Kölcsey tettek igen magasra. Jól lemérhető ez azon is, hogy Kossuth tudósításaiban, bár a mellőzéssel szándékosan megsérteni senkit sem akart, túl nagy figyelmet mégsem tudott Szabolcs követéinek szánni. Patay Istvánt min-

¹ PÓK JUDIT: Szabolcs-szatmár-beregi Szemle, 33. 1998. 2. sz. 168.

dössze tizenkétszer említette. A Vayra vonatkozó 108 hivatkozás, magát a számokat nézve már figyelemre méltóbb lehetne, ha viszont hozzátesszük, hogy ebből csupán három esetben idézte hosszabban is, rögtön látható, hogy görcsös stílusával, erőltetett hasonlataival ő sem nyűgözte le igazán a lapszerkesztőt. A 40-szer szerepeltetett, de felszólalása részletes bemutatására csak egyetlen alkalommal érdemesnek tartott Jármly Imrével ugyancsak hasonló a helyzet.² A következő nemzedék előtt így bőven akadtak kihívások, annak érdekében, hogy a törvényhatóság nézeteit, a csöndes ellenzériségből kitörve, markánsabban lehessen megjeleníteni.

Két országgyűlés között

A reformok iránt nagyobb elkötelezettséget mutató politizáló elit érdekérvényesítő szándéka az országgyűlést követő időszakban számos akadályba ütközött. Teleki József főispán nem sokkal a diéta berekesztése után értesítette a megye rendjeit a soron következő restauráció időpontjáról. A reformkor időszakának legvéresebb, országosan is hírhedté váló tisztépítését a helytörténeti vonatkozású szakirodalom alaposan feldogozta, így annak ezúttal csupán néhány következményét kívánjuk felidézni.³ A június 14-i vérengzés hatására elsőként a főjegyzői hivatal korábbi viselője, Jármly Imre döntött a jelöltség visszautasításáról. Példáját a továbbiakban számosan követték, köztük Erős Lajos és az a Bónis Sámuel is, aki a dadai járás huszonhat éves második alszolgabírójaként ekkor még viszonylag apró pontnak számított a megye irányítóinak sorában.⁴ A július 20-i kongregációban, ahol a jelenlévők a követi végjelentéseket hallgatták meg, nem csak azon keseregtek, hogy a „kormány de főleg a feő Rendeknek hideg részvétlenségükből” adódóan sok fontos indítvány elbukott, de már célkitűzéseket határoztak meg a három év múlva esedékes újabb országgyűlés számára is.⁵ Később a lelkesedésnek azonban nem nagyon maradt folytatása, mert a hírhedt tisztépítés utóélete sokáig elterelte a figyelmet az országos vonatkozású reformkérdésekről.

Az 1837. február 13-án kezdődött közgyűlésben a botrány után felállított küldöttségnek arról kellett beszámolnia, milyen óvintézkedéseket javasol a hasonló esetek megakadályozására. Felvetették, hogy a restaurációkat a jövőben egy olyan harmincfős

² TAKÁCS PÉTER: Kossuth és Szabolcs megye. Pedagógiai Műhely, 27. 2002. 3. sz. 49–51.

³ Mindenekelőtt: BENE JÁNOS: Tisztújítás Szabolcs vármegyében, 1836-ban. In: Acta Academiae Pedagogicae Nyíregyháziensis 8/A. Marxizmus-leninizmus-történettudomány. Nyíregyháza, 1980. 33–63. KATONA CSABA: Botrányos tisztújítás a reformkori Szabolcs vármegyében – ahogy Kossuth lát(ott)a. In: Pro Patria. Tanulmányok. Szerk. KUJBUSNÉ MECSEI ÉVA. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat Levéltára, Nyíregyháza, 2004. 139–156. (A Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár Kiadványai III. Tanulmányok, 12.) Rajtuk kívül a véres tisztújítás eseményeit számba veszi még: PÓK JUDIT: Választási küzdelmek a reformkori Szabolcs megyében. Honismeret, 30. 2002. 2. sz. 10–15. Továbbá említésre kerül Takács Péter hivatkozott, Kossuth és Szabolcs megye kapcsolatát vizsgáló publikációjában is. Lásd i. m. 53–54. Lásd még DOMBÓVÁRI ÁDÁM: Megyei választások és szabályozásuk, 1830–1844. [Doktori értekezés] ELTE Bölcsészettudományi Kar, Történelemtudományok Doktori Iskola, Budapest, 2011. I. k. 216. II. k. 393–395. 399. 418–419. PAJKOSSY GÁBOR: Vármegyei tisztújítások, követválasztások és katonai segédlet a reformkori Magyarországon. In: Homályzónák. Felvilágosodás és liberalizmus: tanulmányok Kecskeméti Károly 80. születésnapjára. Szerk. Borsi-Kálmán Béla. Sík Kiadó, Budapest, 2013. 76.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltára (továbbiakban MNL SZSZBML) Szabolcs Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési jegyzőkönyvek. (továbbiakban IV. A. 1. a.) 69. k. 1836. évi jkv. 835. 837. 856. sz.

⁵ Uo. 912. sz.

delegációnak kellene előkészítenie, melynek alkalmi tagjait kandidálni nem szándékozó, „igazságszeretetről s részre nem hajlásról” ismert táblabírók közül kellene megválasztani. Erre azonban „nagyobb lett a zaj és lárma, mint valaha.”⁶ Miután Bónis Menyhért tétí birtokos azt hangoztatta, a „jó rend behozásának csak a tisztikar szegezi magát ellene”, a megszólítottak többsége egyszerűen faképnél hagyta a tanácsstermet, Teleki főispán pedig másnap sem tehetett egyebet, minthogy a haladóbb gondolkodású táblabírók kérésére visszavonulót fűjt és bizonytalan időre a kérdés elnapolását kezdeményezte.⁷

A megújulás iránt elkötelezettebb erők, akik leginkább Zoltán János, Erős Lajos, Elek Mihály és Bónis Sámuel körül csoportosultak, talán az 1837. februári események hatására is stratégiát váltottak. Belátták, hogy a megyevezetéstől önként vállalt távolmaradásuk jelentősen szűkíti mozgásterüket, így a soron következő tisztújítás alkalmával már nem zárkoztak el a megyei tisztségek elvállalásától. Az előrehozott restaurációra végül 1838 tavaszán került sor, közel másfél évvel a hivatali mandátumok lejárta előtt. Ehhez alighanem hozzájárulhatott az is, hogy a regnáló magistratus tekintélyét még egy botrány árnyékolta be. Patay István első alispán fia, László, aki 1832–36 között második aljegyző volt, majd pedig a nádudvari járás főszolgabírója lett, a mikepércsi csárdában elkövetett kicsapongó viselkedése után közönséges rabként, vasvillás emberek között került a debreceni szolgabíró elé. Esetleges hivatali felfüggesztésének ügyét 1837. november 27-én vette napirendre a nagykállói tanácskozás, de a parázs vita során megegyezés ezúttal sem született. Az ülést vezető Kállay Péter második viceispán egy idő után „maga alól a széket kirúgván a tanácskozó termet egész indulattal” egyszerűen otthagya. Az ellenzékiek azonban nem követték példáját, hanem szokatlanul messzire menve, Jármay Tamás táblabíró személyében új levezető elnököt választottak, és uralkodói felírást fogalmaztak meg. Ebben kinyilvánították, hogy végső soron ez a sérelem is „a mind eddig büntetlen maradt tisztválasztáskori kihágásoknak özönéből eredett”.⁸ Másnap Kállay bocsánatkérő szavai után az uralkodói közbenjárás indítványozásától végül elálltak ugyan, de a tisztikar iránti bizalom helyrehozhatatlan megingása ettől még tény maradt.

Az 1838-as tisztépítés során a változás egyre erősödő igénye végre a gyakorlatban is érvényre jutott. Jelzésértékű, hogy az első alispáni székbe éppen az a szolnoki Jármay Imre került, aki mint a főjegyzői hivatal legesélyesebb várományosa az 1836-os vérengzés után elsőként utasította vissza jelöltségét. A második viceispánná választott, csepei Zoltán János bár már 34. életévében járt, korábban még semmilyen megyei tisztséget nem viselt. Ugyan házassága révén Patay István veje volt (neje Patay Katalin), nézeteit tekintve azonban nem tartozott apósa politikai holdudvarába. A főnótáriussá választott lengyelfalvi Erős Lajost szintén az 1836-os protestálók táborában találjuk. Az ismertebb megyei politikusok közül tulajdonképpen Bónis Samu maradt az egyetlen, aki a hivatalviseléshez nem tért vissza, de mint az egyik legaktívabb táblabíró, ő is folyamatosan vállalt feladatokat.⁹

⁶ A közgyűlési vitáról a hivatalos Protocollum mellett, még Kossuth Lajos Törvényhatósági Tudósításainak utolsó számából is értesülhetünk. KOSSUTH LAJOS: Ifjúkori iratok. Törvényhatósági Tudósítások. S. a. r. BARTA ISTVÁN. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966. (Kossuth Lajos összes munkái 6.) 1034.

⁷ Uo. 1037.

⁸ MNL SZSZBML IV. A. 1. a. 73. k. 1837. évi jkv. 2521. sz.

⁹ Rögtön a tisztépítést követően a kisvárdai járásban lett a rovásos összeírás felügyelője. Uo. 75. k. 1838. évi jkv. 1171. sz.

A megye belső viharainak elcsendesülése után Szabolcs vármegye figyelme ismét egyre inkább az országos ügyek felé irányulhatott. Az 1839. február 18-i közgyűlésen felállították a küszöbön álló országgyűléssel foglalkozó utasítást készítő küldöttséget. Ennek személyi összetétele meghatározónak számított, mert normális körülmények között azzal lehetett számolni, hogy javaslatait a majdani követválasztó tanácskozás legfeljebb apró módosítások mellett hagyja majd jóvá. A delegációban nem kerültek abszolút többségbe az ellenzékiek. Bár a belső erőviszonyokat pontosan nem ismerjük, valószínűsíthető, hogy például Dessewffy Emil gróf, aki ekkortájt még atyja büdsszentmihályi (ma: Tiszavasvári) birtokain élt, fékezően hathatott Bónis Sámuelre. Későbbi megnyilvánulásai alapján Eördögh Aloizról sem feltételezzük, hogy a sérelmi ügyeken és az alkotmányvédelmen túl, valódi reformlépések pártolásában számítani lehetett volna rá.¹⁰ Munkálkodásukra szűk három hónap állt rendelkezésre, mert 1839. május 7-én Teleki főispán már a követválasztás levezenylésére utazott Nagykállóba. A követválasztáson Szabolcs megye, ha átmenetileg is, de szakított a durva választási kicsapongások hagyományával, mert komolyabb korteshadjárat nyomait ezúttal nem őrzik források.

Az összesereglettek között hosszabb ideig a két alispán nevét lehetett hallani, miután viszont Teleki megkérdezte, ezt veheti-e úgy, hogy „mindkettőjüket képviselőiknek elválasztani kívánják”, már jól kivehetővé vált a megosztottság. Ekkor Jármay Imre első alispán ragadta magához a szót, és kijelentette, hogy „bár nevét is némelyektől hangoztatni hallaná, de nyilvánvalóan kiveszi, hogy nem az egybeforrt közbizodalom kívánja”, ezért a jelöltségétől önként visszalép. Nagyvonalú gesztusára azonban pártolói olyan hangosan mondtak nemet, hogy a főispán végül mégis jobbnak látta voksolásra vinni az ügyet. Változást ez sem hozott, Zoltán János második alispán „tetemes többséggel” lett a megye első követe. A Pozsonyt egyszer már megjáró Jármay ilyen módon megesett veresége után egyértelművé vált, hogy a másik kiadó helyre új embert kell találni. Ennek részleteit nem ismerjük, mert a Protocollum csupán annyit jegyzett fel az utókor számára, hogy „Bónis Sámuel táblabíró felkiáltással elválasztatott”.¹¹ A szabolcsi reformellenzék későbbi vezére ezzel pályája első komoly fordulópontjához érkezett. Mindössze huszonnyolc és fél évesen nyerte el első követi megbízatását, ami ha nem is számított kiugróan korai kezdésnek, mégis bőven sorolhatunk olyan országosan ismert neveket, akik ennél csak jóval idősebb korban kaptak hasonló felkérést.¹² A rendek döntését Bónis rátermettségén kívül bizonyosan befolyásolhatta neve, ami remek ajánlólevél lehetett. Apja, idősebb Bónis Sámuel (1780–1833) korábban szintén országgyűlési követségig vitte (1825–26), majd a nehéz „choleras időszakban” első alispánként (1828–32) közmegelegedéssel irányította a vármegyét. Emellett viszont az is biztos, hogy a szabolcsi bene possessionati körei-

¹⁰ A küldöttség bizonyosan reformpárti érzelmű tagjának tekinthetjük Bónis Sámuelen kívül a két alispánt, Jármay Imrét és Zoltán Jánost, a már igazi veteránnak számító korábbi követet, Vay Jánost, Kossuth egykori tudósítóját Inczedy Györgyöt, továbbá a politikai ügyekben mindig komoly aktivitást mutató megyei főesperest, Zbiskó Imrét.

¹¹ MNL SZSZBML IV. A. 1. a. 78. k. 1839. évi jkv. 1078. sz.

¹² Például Beöthy Ödön és Bezerédj István 34 évesen, ifjabb Balogh János 36 évesen, míg Kubinyi Ferenc 39 évesen jutott először országgyűlési mandátumhoz. Részletesebben lásd KECSKEMÉTI KÁROLY: Magyar liberalizmus 1790–1848. Argumentum Kiadó, Bibó István Szellemi Műhely, Budapest, 2008. 305. (Eszmetörténeti Könyvtár 10.)

ben akadt a Bónisoktól jóval befolyásosabb nemesi família. Azonos feltételek mellett a nagykállói Kállayakkal nehéz lett volna versenyre kelni. Azonban a rossz emlékű 1836-os vérengzés múlni nem akaró lidércnyomása a fiatal Samu számára utólag jól alakult. A Kállayak legígéretesebb reménysége, Ödön, Szabolcsban gyakorlatilag teljesen ellehetetlenült amiatt, hogy a botrányba apja, Gergely is nyakig belekeveredett. Ha ez nem történt volna meg, valószínűsíthető, hogy nem Csanádban, hanem az ősi fészeknek számító Szabolcsban kezdett volna politizálni, a fiatal Bónis legnagyobb riválisaként.¹³

Szabolcs vármegye 1839. évi követutasítása

Az 1838-ban megújult szabolcsi tiszttakar, a nyugodt légkör megteremtésére irányuló szándékával, első igazi próbatétele során, az 1839. május 7-i követválasztáson, jól debütált. Azonban a reformkori vármegyékben nem csak a pozsonyi küldöttek személye körül, de utasításukkal kapcsolatban is gyakran csaptak össze heves indulatok. Ez nem csoda, mivel olyan dokumentumról van szó, ami az alsótábla tagjai számára kötelező jelleggel előírta, hogy az egyes indítványoknál hogyan foglalhatnak állást. Degré Alajos, Zala kapcsán, már a 16. század végéről talált a követeknek szánt, utasításokra vonatkozó jegyzőkönyvi feljegyzéseket. Vagyis úgy tűnik, a követutasítások készítésének gyakorlata egyidős az alsótáblán kizárólag követi úton történő részvétel kialakulásával.¹⁴ Az 1825-öt megelőző hosszú diéta nélküli időszakban a politika centruma a vármegyékbe tolodott, így a reformkorban a megyék utasításadási jogukhoz még határozottabban ragaszkodtak, mint korábban.¹⁵ A Pozsonyba delegált munkáját könnyíthette, ha számára vállalható nézeteket kellett közvetítenie, ha az utasítás szellemisége és a követ elképzelései közötti harmónia viszont nem állt fenn, abból kemény gyötrelmek fakadhattak. Kivételesen ügyes politikusok persze megpróbálkozhattak azzal, hogy jelentéseikben egy-egy bevárt pótutasítás kapcsán saját elgondolásukat sugalmazzák, mint tette azt Deák 1832–36-ban. Sokszor viszont idő előtti távozásokhoz, cserékhez vezetett, ha a követ már képtelennek bizonyult küldői akaratával azonosulni.¹⁶

Szerencsére 1839-ben ilyen nehézségek nem sújtották a szabolcsi küldötteket. Zoltán János és Bónis Samu olyan instrukciókkal utazhattak a diétára, melyek kidolgozásában maguk is részt vettek, és velük komolyabb fenntartások nélkül azonosulhattak. Zala 1839. évi követutasításaihoz csatolt feljegyzései nyomán Degré Alajos, annak a megérzésének ad hangot, hogy a készítő nagy gondosságot szántak az előkészületeknek, a korábbi közgyűlési jegyzőkönyveiket alaposan átnézhatték. A kiforrott, világos érvelésekből pedig

¹³ Kállay Ödön életútját lásd TIDRENCZEL SÁNDOR: Kállay Ödön: „Az igazi Danton”. Nagykálló, 1992. (A Nagykállói Helytörténeti Füzetek 2.)

¹⁴ DEGRÉ ALAJOS: Zala megye reformkori követutasításai. Levéltári Közlemények 44–45. 1973–1974. 1–2. sz. 144.

¹⁵ PÓK JUDIT: Szabolcs megye társadalmi, politikai viszonyai a reformkorban. 167.

¹⁶ Jól példázza ezt éppen Bónis Samu apjának 1826-os esete. Az idősebb Bónis akkor szembe fordult a folyamatos gyengülését kifogásul állítva valójában azért mondott le, mert nem tudott azonosulni azzal az utasítással, amely kötelességévé tette, hogy a jobbágytelken ülő nemesek megadóztatásának terve ellen tiltakozzon. MNL SZSZBML Szabolcs Vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai. Közgyűlési iratok (továbbiakban IV. A. 1. b.) Fasc. 26. No. 909. 1826./899. d./

Deák erőteljes személyes részvételére is következtetni lehet.¹⁷ Bár kapkodás jeleit Szabolcs esetében sem tapasztalni, a dunántúli megye útmutatásától mégis jóval szerényebb terjedelmű munkájukban kevésbé bizonyultak körültekintőnek, számos fontos kérdés fölött elsiklottak és egykori követutasításaik kimerítő tanulmányozása sem történetelt meg.¹⁸ A szerkesztési elveket illetően, tartották magukat ahhoz a gyakorlathoz, hogy az országgyűlés szokásos forгатókönyvéhez igazodva először a sérelmeket vetették papírra, a kérdésekre vonatkozó elképzeléseiket pedig csak ezt követően. Néhány pont, például a szólásszabadsági sérelemről, vagy a bevett vallásoknak az unitárius hitre történő kiterjesztéséről szóló passzusok indokolatlanul hosszúak, még a kor szokásos fogalmazásmódjánál is nyakatekertebbek.¹⁹ Arányait tekintve az anyautasítás 52 százalékból (13 pontban) tartalmaz sérelmi jellegű útmutatásokat. Ennél nem sokkal kisebb részt, 44 százalékot (11 pont) tesznek ki a reformokat szorgalmazó, építő jellegű törekvések. Közöttük a két leg hangsúlyosabb a politikai nyilvánosság és a magyar nyelv ügyének előmozdítása.²⁰ Utóbbi esetében a szabolcsiak fokozatos előrelépésben gondolkodtak. Első körben a felírások, törvények, királyi válaszok, valamint törvényhatósági felterjesztések nyelvét kívánták kizárólag magyarul szövegezni, míg a nyelv pallérozására egy millió pengőforintos nemesi felajánlást óhajtottak előírányozni.²¹ A törvények nyelvének egyszerűsítése, világosítása ugyancsak a nyelvügy körébe illeszthető célkitűzés. Jogi, államigazgatási területen egyedül a büntetőtörvények javítására irányult figyelmük. A nemesi adómentesség ügyében csak nagyon apró gesztusra álltak készen, mindössze a diéta költségeinek fele részben fizetését tartották vállalhatónak. Protestáns többségű megyeként az unitáriusok melletti, már említett kiállítás nem különösebben nagy jelentőségű. Végezetül a Pesti állandó híd építésének mielőbbi megkezdésével, valamint a népnevelő és műegyetemi intézet felállításával foglalkozó pontok kapcsán sem beszélhetünk novumokról, azok csupán az előző országgyűlés örökségeként vetődtek fel.²²

Önmagában szemlélve nem mondhatjuk, hogy a szabolcsi követek tervek nélkül indultak Pozsonyba. Ha viszont kicsit jobban szemügyre vesszük a legjelentősebb ellenzéki követ, Deák Ferenc, már hivatkozott utasítását, akkor a kép jócskán árnyalódik. Az összehasonlítás kedvéért a 40 pontot ott is százalékos arányokra vetítettük és végül 65 százalékról mondhatjuk azt, hogy érdemi reformjavaslatként értelmezhetőek. A szabolcsiak 52 százalékaival szemben pedig Zalában mindössze 27,5 százalékos mértékben kaptak teret a hagyományos sérelmi ügyek. A huszonhat reformjavaslatot tartalmazó

¹⁷ DEGRÉ ALAJOS: i.m. 227.

¹⁸ Erre enged következtetni Bónis Samu 1839. október 26-i követjelentése, melyben így fogalmaz: „Bátor vagyok a tekintetes rendeket alázatosan megkérni, hogy a múlt országgyűlésére adott utasításaikat is velem közleni kegyeskedjenek.” Azok után, hogy az utasítást készítő választmányban személyesen is részt vett, alighanem elvárható lett volna, hogy a korábbi néhány diétára vonatkozó instrukciókat alaposan megismerje, azokról jegyzeteket, tartalmi kivonatokat készítve induljon el Pozsonyba. E tudósítás tanulsága szerint ez viszont nem történt meg. MNL SZSZBML Országgyűlési iratok (továbbiakban IV. A. 1. d.) 632. sz. /1317. d./

¹⁹ Uo. IV. A. 1. b. 39. cs. 598. db. 1839. /1060. d./

²⁰ Főrendi napló követelése, valamint független, az eseményekről hitelesen tájékoztató országgyűlési újság, a kiadó felelőssége alatt.

²¹ Ebből 400 ezer forintot a Pesti Magyar Színházra, 400 ezret nyelvterjesztésre, míg 200 ezret a tudós társaság nyelvújítással, nyelvpolással összefüggő tevékenységeinek finanszírozására szántak.

²² A huszonöt pontos anyautasításból egy technikai jellegű instrukció is akadt, amely a követek nyolcnaponkénti tudósítási kötelezettségeire és a fegyelmezett pozsonyi munkavégzésre vonatkozik.

zalai követutasítás egy része persze regionális jellegű. Aligha róható fel Bóniséknak, hogy a Balaton lecsapolására, a Rába és a Marcal szabályozására, vagy a Károlyváros–Fiume út állami megváltására nem gondoltak. Deákék tervei között viszont akadtak olyan lényeges törekvések is, melyeket akár a kállói küldöttség is zászlóra tűzhetett volna.²³ Végző követkötetésünk mindezek ellenére mégis az lehet, hogy a különbségek bár jól láthatóak, nem alapvetően lényegi kérdéseket érintettek. Az 1839. évi diéta előtt az ellenzékiiség továbbra sem a polgári átalakulás komplex programjának képviselőjét jelentette. Deák utasítása végző soron ugyanúgy a fennálló feudális-rendi állam korszerűsítéséről szólt, mint a szabolcsiak felhatalmazása. Különbség inkább csak abban mutatkozott, amekkora részt a rendszeren a programok maradéktalan megvalósulásával ütni lehetett volna.

A Ráday-ügy és a szólásszabadságért folytatott küzdelem

Bár a szabolcsi anyautasítás egy mérsékelt ellenzéki alapállást tükrözött, az országgyűlés első napjainak eseményei mégis azt igazolják, hogy Bónisék ezt igen hamar meghaladva, gyakorlatilag azonnal a keményvonalasabb reformerek (Deák, Szentkirályi, Klauzál) mellé álltak. Erre az első apropót a szabad választáson esett sérelem szolgáltatta, amely lényegében a Wesselényi-ügytől gyökerezethető szólásszabadsági küzdelem oldalhajtaságként jelentkezett.²⁴ A diétát megelőzően Pest merészkedett a legmesszebbre azzal, hogy provokatív módon, Ráday Gedeon személyében, perben álló jelöltet választott egyik követévé.²⁵ Felutazását az uralkodó leiratban tiltotta meg, míg megyéjét új követ választására utasította. Egyedül maradt társa, Szentkirályi már a június 5-i országos ülésen kezdeményezte, hogy amíg Ráday helyét el nem foglalhatja, érdemi lépésekre ne kerülhessen sor. Szabolcs vármegye nevében Bónis Samu bátran csatlakozott a törekvéshez. A június 11-i kerületi ülésben úgy nyilatkozott, bár utasítása erre nézve nincsen, meggyőződését követve a pesti indítványt mégis egész kiterjedésében pártolni kívánja.²⁶

Az idő előrehaladásával az alsó tábla obstrukciós kitaratása gyorsan fogyatkozott. Június 17-én a személynök a királyi előadások felvételére szólította fel a rendeket, mire a megyék többsége hátrálni látszott, és nyitni kezdett egy tudakozó felírás szer-

²³ Például a papírpénz forgalomból való kivonásának kérdése, a Duna szabályozása, az izraeliták türelmi adójának eltörlése, a jobbágyság tőkés vállalkozási lehetőségeinek szélesítése, az egyházi tized eltörlése, vagy az egyházi személyek szerzeményekből származó hagyatékának 10%-os illetékek sújtása. Az összehasonlításához lásd DEGRÉ ALAJOS: Zala megye 1839. évi követurasítása. In: Tanulmányok Deák Ferencről. Szerk. BARANYAI GYÖRGY [et al.] Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1976. 217–245.

²⁴ Az országgyűlést megelőző időszakban, valamint a diéta megnyitása után is folytatott, az ellenzéklet megfélemlíteni igyekvő kormánypolitikára vonatkozóan PAJKOSSY GÁBOR: A kormányzati „terrorizmus” politikája Magyarországon 1835 és 1839 között. Századok 141. 2007. 3. sz. 683–721. Uő: A kormányzati „terrorizmus” politikája és az 1839–40. évi országgyűlés. Történelmi Szemle, 48. 2006. 1–2. sz. 25–52.

²⁵ Bars vármegyében Balogh János, míg Nógrádban Kubinyi Ferenc esetében ugyancsak voltak hasonló próbálkozások, de azok ott nem vezettek eredményre. ERDMANN GYULA: Wesselényi Miklós politikai pere és az 1839–40. évi országgyűlés. In: Wesselényi emlékülés. Szerk. TAKÁCS PÉTER. Kölcsény Társaság, Fehérgyarmat, 1996. 117. (A Kölcsény Társaság Füzetei 8.) Erdmann Gyula az országgyűlést tárgyaló számos tanulmányát, illetve több évtizedet felölelő kutatásait a közelmúltban önálló monográfiában összegezte. Ily módon az 1839–40. évi diétáról ma már fontos, hiánypótló jellegű, összefoglaló mű is rendelkezésünkre áll. ERDMANN GYULA: Szabadság és tulajdon. Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2014.

²⁶ STULLER FERENC: Országgyűlési tudósítások (továbbiakban Stuller) I. k. (1839. június 12.) 2. sz.

kesztése felé. Ekkor Deák ehhez kényszerítő záradék hozzáfűzését javasolta, mely lényegében ugyanúgy mindenféle munkát megtagadott volna, mint Szentkirályi néhány nappal korábbi felvetése. Lépését már csak mindössze kilencen pártolták, de a megyéje instrukcióját még mindig mellőző Bónis Samu közöttük maradt. Merész kitartása odahaza egyáltalán nem talált kedvezőtlen visszhangra, az első követjelentést tárgyzó június 17-i közgyűlés jegyzőkönyvében ugyanis azt olvashatjuk, hogy „míg ezen nemzet alkotmányos képviseleti rendszerét veszéllyel fenyegető sérelem nem orvosoltatik, igyekezzenek elhatároztatni a követek, hogy az Ország Gyűlése semmi más tárgynak tanácskozás alá vételébe ne ereszkedjen.”²⁷ Bónis Sámuel maximálisan eleget is tett küldői óhajának. A július 18-i ülésben Trencsén követével vitába szállva kijelentette, ha most a főrendekhez való közeledés mellett döntenek, a sérelmek soha orvosolva nem lesznek.²⁸

A kérdés utolsó nagy csatájának ideje augusztus 1-jén érkezett el. Miután a főrendi táblán a pesti sérelem tárgyában született negyedik üzenet is elbukott, a kormányzat pedig újfent a királyi előadások felvételét sürgette, a követek ismét válaszkényszerbe kerültek. Bónis a vitában továbbra is az obstrukció mellett kardoskodott, azt hangoztatva, hogy ha már a más tárgyakba bocsátkozás semmiképpen sem kerülhető el, legalább Deák záradékát fenn kell tartaniuk. Árnyalta ugyanakkor a felsőtáblához való viszonyt, és azt a reményét fogalmazta meg, hogy a „hazafi szándék előmozdításában” való segédkezésük, barátságos közeledéssel, talán elnyerhető. A másnapi kerületi ülés többsége viszont úgy határozott, nincs értelme a további dacoskodásnak. Huszonkilenc megye beleegyezett, hogy a legújabb (ötödik) felírásban őfelségét mégis megkérjék az újoncállítással és a Duna szabályozás tervével kapcsolatos adatszolgáltatásra.²⁹ Ez az augusztus 2-i döntés azonban még mindig nem a legutolsó fordulatot jelentette Ráday ügyében. Három nappal később az alsótábla arról határozott, hogy a pesti sérelmet a szólásszabadsági panaszhoz tűzik, és annak részeként fogják ismét felterjeszteni (junctim). A huszonkilenc engedni szándékozó törvényhatóság azonban ezt a lépést is elvetette, ráadásul mivel Szentkirályi bejelentette, hogy követtársa szeptember 2-án lemondott mandátumáról, a pesti sérelem egyébként is oka fogyottá vált. Szabolcs követei jelentésükben a junctim szomorú végjátékának sajnálattal történő tudomásulvételét fogalmazták meg. Késérően konstatálták, nehogy „e jelen országgyűlése, a maradéknak egy elvesztett nemzeti jogáért, méltó átkát szenvedje, mi felett majd négy hónapokig folytak az érdekes viták, mint a múlt 1832/6ik esztendőji országgyűlésén a vallás tárgyát, kénytelenek voltak a Karok és Rendek világos óvás mellett letenni.”³⁰

Szabolcs megye számára a követválasztás szabadságának csorbulása mellett, az attól alig elválasztható szólásszabadsági sérelem egy másik kiemelten fontosnak ügynek bizonyult. A Pozsonyba való megérkezéstől kezdve társánál jóval nagyobb aktivitást mutató Bónis Samu legkevesebb tizenöt alkalommal emelt szót ebben a

²⁷ MNL SZSZBML IV. A. 1. a. 78. k. 1839. évi jkv. 1183. sz.

²⁸ Stuller I. k. (1839. július 24.) 14. sz.

²⁹ Uo. I. k. (1839. augusztus 7.) 18. sz.

³⁰ Követjelentés, 1839. szeptember 20. MNL SZSZBML IV. A. 1. d. 590. sz. /1317. d./

témában.³¹ Ezek során a leghangzatosabb szavakat a július 3-i IX. országos ülésben használta, ahol „édes hazánk további kifejlődésének s művelődésének fő rugójaként” határozta meg a szólásszabadságot, míg a rajta eset sérelmeket az alkotmány „életgyökerét rágó féregnek” minősítette.³² Novemberben az alsótábla álláspontja legalább két részre szakadt. Az aulikus érzelműek, élükön Zsedényivel (Szepes vármegye), a kormány felhergelésének veszélyeivel próbáltak érvelni, a radikális alkotmányvédelmet előre hibáztatva a diéta esetleges eredménytelenségéért. Deákék viszont nem kívántak hátrálni. Szabolcs két követe közül különösen Bónis gondolkodott hasonlóan. A november 13-i kerületi ülésben a tőle már lassan megszokott módon, nem túlzottan hosszan, de annál szókimondóbban fogalmazott. Mondandója lényegét Zsedényi tökéletes tagadására fűzte fel és éppen a kitartás hiányának esetére vizionálta az országgyűlés sikertelenségét. Úgy fogalmazott, hogy „ide jöttünk szép reményekkel, azt hívnék, hogy egy rakás jó resolútiót viszünk haza, s majd a helyett viszünk egy rakás kötelet a szegény adózó gyermekeinek katonává fogatására.”³³ Miközben az ellenzék nem akart tehát katonát ajánlani a szólásszabadsági törvény megszületéséig, a kormány újabb kísérletet tett az ellenállás megtörésére. Pozsonyba rendelték Lederer tábornokot, hogy a követi táblával ő folytassa tovább az egyeztetéseket. Február elején huszonnégy törvényhatóság csekélyke többsége el is fogadta a megállapodás szükségességét és Sopron indítványára úgy határozott, ideje napirendre tűzni az újoncállítás kérdését. Szabolcs vármegye azonban a maga részéről továbbra sem hajlott engedményre. Amikor a többség áldását adta a katonáállításra, követei így keseregtek: „a százados példák, s kijátszott szép nemzeti remények előidézései nem voltak elég erősek arra bírni a többséget, hogy a napirenden lévő sérelmet folytatva a katonai ajánlást továbbra halassza. Egy csekély többség kimondatta ellenünk, hogy az újoncok megajánlásába most kíván bocsátkozni.”³⁴ Bónisék egyúttal azt is megígérték küldöiknek, mindig ahhoz állnak majd, aki felől a sérelmek orvoslásához a legtöbb biztosítékot kapják. A gyakorlatban ez egyet jelentett a Deák és Klauzál melletti rendíthetetlen kitartással. Ugyannyi újoncot ajánlottak, mint Zala³⁵ és akkor is az oppozíció vezére mellett álltak, amikor azok az adómegajánláshoz próbálták kapcsolni a kérdést.³⁶

A tizenegy hónapig tartó diétai küzdelem, ha az eredeti szándékoknak megfelelő győzelmet nem is, némi részeredményt végül mégiscsak hozott. 1840. május 1-jén József nádor kihirdette azt a királyi leiratot, amely elrendelte a politikai perekben

³¹ A megállapítás egyrészt az országos ülésekről tudósító hivatalos napló, továbbá Stuller Ferenc kéziratos naplójának összevetésével készült. A megnyilvánulások közé számítottuk azokat az eseteket is, ahol hosszabb idézettség nélkül, csupán az ügyet pártolók között találkozni Bónis névvel.

³² Felsőcséreg első Ferdinánd ausztriai császár, Magyar és Csehországnak e néven ötödik apostoli királyától szabad királyi Pozsony városába 1839-dik esztendei Szent Iván havának 2-dik napjára rendeltett Magyarország közgyűlésének írásai. (továbbiakban Ogy. írásai, 1839–40.) Belnay, Wéber és Wigand, Pozsony, 1839–40. 119.

³³ Stuller II. k. (1839. december 5.) 50. sz.

³⁴ Követjelentés, 1840. február 7. MNL SZSZBML IV. A. 1.d. 92. sz. /1317. d./

³⁵ 28 ezret, a végül elfogadott 38 ezerrel szemben. 1840. február 20. LXXXIX. országos ülés. Ogy. írásai, 1839–40. 106.

³⁶ Az 1840. április 8-i kerületi ülésben már csak Vas, Nógrád, Zala, Somogy, Hont, Pest, Szabolcs, Gömör, Borsod, Heves, Bereg, Bihar, Csongrád, Békés és Csanád kívánták a szólásszabadsági sérelem orvoslásához kötni az adómegajánlást. A többség Andrássy József esztergomi követ indítványozására elfogadta az adókérdés tárgysorozatba vételét. Stuller II. k. (1840. április 20.) 85. sz.

bebörtönzöttek szabadon engedését, továbbá a folyamatban lévő hasonló jellegű tárgyalások megszüntetését.³⁷ Ez lényegében annyit jelentett, hogy Bécs az ellenzék tetteles elnémitásával többé már nem próbált kísérletezni. Nem elvitatható, hogy az ügyért az alsótáblán Deák tette a legtöbbet. Kitartását ugyanakkor mindenképp erősíthették az olyan lojalitásukban megkérdőjelezhetetlen harcostársak, mint amilyenek a Szabolcsot képviselő Bónis Sámuel is számított.

Reformkérdések az alsótábla előtt

A reformkérdések közül az anyautasítás ötödik pontja, a magyar nyelvet patronálni szándékozó egy millió pengőforintos nemesi felajánlás kezdeményezése számított a szabolcsiak legeredetibb ötletének. Bónis Samu ezt először az 1839. július 1-jei kerületi ülésben vetette fel, majd július 16-án indítványát országos ülésben is megismételte.³⁸ Előadását rokonszenv kísérte, de foganatja nem lett. Hosszú hónapok néma csöndje után 1840. április 17-én végül ismét megújította a diéta elején felvetett kezdeményezését. Hasonló dolgokról ekkor mások is beszéltek, például Pulszky Ferenc (Sáros vármegye) a népnevelés ügyét kívánta 600 ezer pengőforinttal megtámogatni, de Bónis javaslata így is valódi visszhang nélkül maradt. Valószínű, az időpont sem lehetett a legalkalmasabb. Az alsótábla épp azon vitatkozott, vonja-e tárgyalás alá a megyei tisztválasztások tárgyában készült választmányi javaslatot. Másrészt a témában pótutasítások beszerzésére lett volna szükség, ami az időhiány miatt, a diéta előtt még vaskosan tornyosuló feladatok közepette nem tűnt kivitelezhetőnek. Így végül Bónisék kezdeményezése csak részlegesen, a Pesti Magyar Színházra vonatkozó felajánlás erejéig vált valósággá (1840. évi XLIV. tvc.).

Bár a nyelvhasználat szélesítését célzó törekvések tekintetében az alsótáblának nem kellett kemény kormányzati ellenlépésekkel szembesülnie, viták azért bőven akadtak. A szabolcsi Bónis ebben a tekintetben is az engesztelhetetlenebb ellenzékiekkel rokonszenvezett és 1840. május 7-én azt pártolta, hogy a törvények kizárólag magyar nyelven történő szerkesztésére még a folyó országgyűlés alatt térjenek át. Harminc törvényhatóság ugyanakkor nagyvonalúbbnak bizonyult, és a rövidesen véget érő aktuális diéta erejéig még elfogadta a két nyelven születendő törvénytövegeket.³⁹

Az úrbér tárgyában Szabolcs beérte az előző diéta ide vágó törvénycikkelyeivel, és a megyék többségétől eltérően, módosításra, a végrehajtással kapcsolatos hiányosságok javítására irányuló kezdeményezéseket nem vett fel anyautasításába. Csak az 1839. július 26-i közgyűlésben irányult figyelmük a kérdésre, néhány fontos változta-

³⁷ A Bécsben 1840. április 29-én kelt leirat eredeti szövege nem került a hivatalos levéltárakba. Miután a nádortól Deák annak szövegét megismerte, úgy gondolta, a kegyelemgyakorlás ténye sértheti követtársai érzeit. Ezért a május 1-jei vegyes gyűlésben csupán a rescriptum tartalmi ismertetése történt meg. Mindezt Deák csupán 1872 végén mesélte el Eötvös Károlynak, aki pedig még további 27 évet várt azzal, hogy erről nyilvánosan is beszéljen. (Eötvös Károly adomái. Az obstrukció hatvan év előtt. Egyetértés, 1899. január 22.) Idézi KOSSUTH LAJOS iratai 1837. május–1840. december. Szerk. PAJKOSSY GÁBOR. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989. 622. (Kossuth Lajos összes munkái 7.)

³⁸ XIII. országos ülés. 1839. július 16. Ogy. írásai, 1839–40. 165.

³⁹ Szabolcs mellett Ung, Szatmár, Gömör, Borsod, Heves, Torna, Bihar, Csongrád, Temes, Zala, Komárom, Somogy, Hont, Pest és Tolna szavaztak a tisztán magyar nyelven szerkesztendő törvényekre, míg Nógrád és Moson esetében a két követ ellentétesen voksolt. Stuller II. k. (1840. május 13.) 91. sz.

tási szándékkal kapcsolatban ekkor adtak instrukciókat követeiknek.⁴⁰ Ezt követően viszont Bónis Sámuel több figyelemre méltó javaslatot is tett. A szeptember 13-i kerületi ülésben az úriszék intézményének általános megszüntetését indítványozta. Felhozott érve, miszerint a természetes igazság elvével ellenkezik, hogy a perlekedő fél önmaga bírója legyen, ugyanakkor elég szegényesnek tűnik. Persze nem zárható ki az sem, hogy mást is említett, amivel a sedes dominalis idejemúltságát próbálta érzékeltetni és csupán a forrásközlő szűkszávúsága miatt tudunk keveset az esetről.⁴¹ Mivel a javaslatot csak tizenhárom másik megye pártolta, az ügy hamar lekerült a diéta napirendjéről. A jobbágyi kihágások szolgabírók által történő megbüntetése még kevésbé bizonyult népszerű ötletnek. Törvényerőre emelkedett viszont az a szabolcsi kezdeményezés, amely kimondta, ha az úrbéri rendezés során egyik fél sem emel kifogást, akkor a perköltségek csökkentése, és az időnyerés miatt az ügyet ne kelljen följebb vinni a Sedria, majd a Helytartótanács elé (1840. évi VII. tvc. 15. §).⁴² Bónis az úrbéri munka fogalmának szélesítésére is tett kezdeményezést. Az október 8-i országos ülésben szorgalmazta, hogy az úri munkák fuvarozásra is használtassanak, amennyiben az kétnapi járásnál nem terjed messzebbre.⁴³

Az önkéntes örökváltsággal összefüggésben a szabolcsi rendek 1839-ben nem adtak utasítást. Követeik azonban mindenképpen el akarták kerülni, hogy a megye ebben a fontos kérdésben szavazat nélkül maradjon. Mivel tudták, hogy korábban az 1832–36-os országgyűlésen az úrbéri operátum részeként „jelkesen pártolták” a kérdést, bátorkodtak ennek szellemében szavazni.⁴⁴

A gazdasági törvénykezés területén Szabolcs vármegye alig mutatott aktivitást. Kijelenthető, hogy a diéta gyakorlatilag sötétben tapogatózott, amikor 1839 szeptemberében Ung, majd Temes indítványára váltótörvényszék felállítását vette napirendjére. A váltó alapelvei annyira hiányoztak a magyar jogalkotás gyakorlatából, hogy azzal az alsótábla követői érdemben nem is tudtak mit kezdeni.⁴⁵ Így végül október 23-án, többek között Bónis Samu felszólalása nyomán, olyan elhatározás született, hogy a tárgyat kerületi tanácskozás helyett országos választmányra bízzák, amely erőfeszítéseiről a későbbiekben számol majd be. Bár a küldöttségben a legaktívabb követek (Deák, Klauzál, Szentkirályi, Zsedényi, Pulszky) is helyet kaptak, a törvény előkészítéséhez még ők sem tudtak hozzákezdeni addig, amíg Wildner Ignác bécsi jogtanár szakértőként nem csatlakozott hozzájuk és Eötvös József emlékei szerint jó pár előadást meg nem tartott.⁴⁶ Végül a kész törvénytervezet is az ő javaslatai alapján készült

⁴⁰ MNL SZSZBML IV. A. 1. b. 39. cs. No. 598. 1839. /1060. doboz/

⁴¹ Stuller. I. k. (1839. szeptember 21.) 30. sz.

⁴² Uo. I. k. (1839. szeptember 25.) 31. sz.

⁴³ Október 8-i országos ülés. Ogy. írásai, 1839–40. 297.

⁴⁴ Követjelentés, 1839. szeptember 12. MNL SZSZBML IV. A. 1. d. 553. sz. /1317. doboz/

⁴⁵ A váltójoghoz kapcsolódó munka nem sokkal a törvény születése után elsőként KOLGYÁRI CSÁSZÁR FERENC tollából született: *A magyar váltójog*. Trattner Károly, Pest, 1845. Szintén korabeli munka KARVÁRY ÁGOSTON: *A magyar váltójog*. Streibig, Győr, 1846. A kérdéshez kapcsolódóan lásd még PLÓSZ SÁNDOR: *A magyar váltójog* kézikönyve. Eggenberger, Budapest, 1895. VARGHA GYULA: *A magyar hitelügy és hitelintézetek története*. Pesti Könyvnyomda Részvénytársaság, Budapest, 1896. UNGÁR LÁSZLÓ: *A magyar nemesi birtok eladósodása 1848 előtt*. Századok 69. 1935. 1–3. sz. KUNCS ÖDÖN: *A magyar kereskedelmi- és váltójog tankönyve*. Grill Károly, Budapest, 1938. BABJÁK ILDIKÓ: *A váltó fajtái a 19. században*. Miskolci Jogi Szemle 2. 2007. 1. sz.

⁴⁶ BABJÁK ILDIKÓ: *Az írástudatlanok váltóképesége a dualizmus idején*. AETAS 24. 2009. 1. sz. 146.

el. Deák a jogszabály hasznosságát csöppet sem vitatta, mindössze azt kifogásolta, hogy a kormány a váltótörvényeszéki bírák jelölési jogánál nem akart teret engedni a vármegyéknek. Ebben a sérelemben újfent számíthatott Szabolcs pártolására. Az 1840. május 9-i kerületi ülésben Bónis Samuék is hangoztatták fenntartásukat, de végül tizenkilenc további törvényhatósággal együtt kisebbségben maradtak.⁴⁷

Az 1838-as pesti árvíz után, melynek híre a szabolcsi megyevezetést is lesújtotta, igen szomorú, hogy a pesti állandó híd ügyét leszámítva az infrastruktúrafejlesztés kérdése teljes mértékig elkerülte a rendek figyelmét. A követek csupán azt követően figyelmeztették küldőiket a megye vizek szempontjából igencsak kritikus helyzetére, miután örömmel tapasztalták, hogy a tárgyat, a királyi proposíciók harmadik pontjaként maga az udvar terjesztette a diéta elé. 1839. június 17-i pótutasításában a törvényhatóság végül orvosolta a hiányosságokat. A megye földrajzi fekvéséből adódóan érthető és logikus módon, a két nagy folyó szabályozásának együttes munkálatba vételét tűzték ki célul.⁴⁸ Buzgóság tekintetében az országgyűlés egyébként nem szenvedett hiányt. Előkerült például a Duna-Tisza csatorna már a 18. században megálmodott terve, amit József nádor támogatása mellett, a nyílt szín előtt ekkortájt leginkább Vécsey Miklós szatmári főispán dédelgetett. Bár az elképzelés megtalálta Széchenyit és Sina György bécsi bankárt is, igazán egyikük sem állt teljes mellszélességgel mögötte. Utóbbi lényegében csak a jobb parti vasút melletti harc során, Vécsey támogatásáért cserébe ígért anyagi segítséget, míg Széchenyi, a hasznosságot nem vitatta ugyan, mégis számtalan akadályt látott, műszaki, pénzügyi, politikai síkon egyaránt, nem beszélve a Lánchíd amúgy is göröngyös útjának esetleges további lassulásáról.⁴⁹ Nem tudjuk a szabolcsi követek mindezekből mennyit érzékeltek. Az viszont ismert, hogy az 1840. április 16-i kerületi ülésben Bónis Samu teljes odaadással a csatornaépítés biztosítékaként szolgáló törvénytervezet mellett állt, Somssich Miklós somogyi követet pedig határozottan bírálata, amiért az a felállítandó vállalat túlzott állami megkötése ellen emelt szót. Mint fogalmazott, „midőn a Társaságnak igen nagy szabadságot akar tulajdoníttatni, éppen akkor talán provinciális érdekéből azt akarja, hogy semmi se legyen a vállalatból”.⁵⁰ Deák nyilvánvalóan Bónishoz is célozta azon megjegyzését, hogy méltatlannak tartja a somogyi küldöttet ért támadásokat. Az ellenzéki vezér ugyanis egyáltalán nem vonta kétségbe Somssich csatorna melletti kiállítását, inkább arról próbálta nagyon meggyőzően felvilágosítani, hogy a törvényhozó garanciáinak és kikötéseinek hiánya milyen veszélyekkel járhat.⁵¹

Visszakanyarodva a folyamszabályozás kérdéséhez, a diéta előtt hamar nyilvánvalóvá vált, hogy az ilyen volumenű beruházások esetében olyan sok műszaki és pénzügyi kérdés kell megoldani, ami mindenképpen időt igényel. Lechner József építési igazgató, illetve Vársárhelyi Pál egyedül a Duna-szabályozás költségeit 8,9 millió ezüstforintra becsülték. Erősen

⁴⁷ Stuller II. k. (1840. május 13.) 91. sz.

⁴⁸ MNL SZSZBML IV. A. 1. b. 39. cs. No. 598. 1839. /1060. d./

⁴⁹ DEÁK ANTAL ANDRÁS–LANIER, AMÉLIE: Széchenyi István és Sina György közös vállalkozásai. L'Harmattan, Budapest, 2005 75. 102. (A múlt ösvényén 12.)

⁵⁰ Stuller II. k. (1840. április 30.) 87. sz.

⁵¹ DEÁK FERENCZ beszédei I. 1829–1841. Összegejtötte: KÖNYI MANÓ. Franklin Társulat, Második, bővített kiadás, Budapest, 1903. 479.

kérdéses volt tehát, hogy például a nemesség már-már szokássá váló egyszeri áldozatvállalása, elegendő hozzájárulás lehet-e a felmerülő költségekhez.⁵² Ezen kívül alapvető ellentétet jelentett, hogy a reformtábor a Béccsel szembeni bizalmatlanság miatt egy az országgyűlésnek felelős szervet képzelt el a nagy volumenű közberuházás élére. Így született meg az a kitérő jellegű döntés, hogy egy országos választmány döntsön majd a folyamszabályozás ügyében, a kormánytól várt részletes adatszolgáltatást követően. Az alakuló testületbe a Tiszántúli kerület részéről bekerült Zoltán János is, de kapcsolódó tevékenységéről forrásokkal nem rendelkezünk.⁵³ Ami a Szabolcs vármegye szempontjából külön is fontos Tisza sorsát illeti, az 1839. június 17-i pótutasításból még annyit sem sikerült keresztülvinni, hogy az „egyéb folyamok” kifejezés helyett, a folyó legalább nevesítve kerüljön be a törvény szövegébe.⁵⁴

Vasutak tekintetében Szabolcs már az előző diétán is hallatta hangját. Vay János, a megye akkori követe egyenesen kisajátítási törvényt javasolt, nehogy a tervezett pályacépjárások kapcsán is megismétlődjön a pesti kőhíd példája, amikor Pest városa nem éppen szerény árat akart kérni a majdan átengedésre kerülő telekért.⁵⁵ A kérdésnek az 1839–40. évi országgyűlés előtt azért is szentelhetett volna több figyelmet a törvényhatóság, mert a leendő vasúthálózat alapjait jelentő 1836. évi XXV. tvc. óta történtek érdemi előrelépések. 1838 márciusában napvilágot látott a jobb parti vasút terve, illetve javában folytak Sina fő konkurensének, Ulmann Mórincnak előmunkálatai, nem csak a bal parti vonal, de egy Pest és Debrecen között építendő pálya tárgyában is. Az országgyűlés Pozsony megye körlevele nyomán 1839. december 2-án egy Bécs–Pozsony közötti szárnyvonal ötletével összefüggésben tárgyalta a kérdést. Ekkor a szabolcsi követek a többséggel tartva, a bal parti vasút mellett foglaltak állást.⁵⁶ Döntésük okát illetően inkább csak feltételezéseink vannak. Ulmann ígéretet tett, hogy a kezdetben állati erővel üzemelő pályán magyar lovakat használ majd. Sina ellen továbbá az is szóba jött, hogy a magyarországi dohánykereskedelemben elfoglalt helyzete után, nem volna szerencsés pozícióit a vasutak révén még tovább erősíteni.⁵⁷ Szabolcs földrajzi helyzetéből, valamint a hazai dohánytermelésben játszott szerepéből kiindulva valószínűsíthető, hogy ezek az érvek könnyen hathattak Bónisékra. A diétai többség támogatása újabb cselekvésekre bátorította Ulmann. December 30-án beadvánnyal fordult Pozsony megyéhez, melyben közölte, a Helytartótanács engedélye után meg fogja kezdeni az építkezést, nem csak Bécs, de Szolnok–Debrecen irányába is. Terve Pozsonyban, az 1840. február 28-i országos ülésben került a rendek elé. Bónis Sámuel felszólalásában ekkor úgy fo-

⁵² FAZEKAS CSABA: Folyószabályozás és egyházpolitika. Az 1840. évi IV. törvény által kiküldött országos választmány irataiból. Lybus. Magyarstudományi Forrásközlemények 9. 2011. 395. 404–415.

⁵³ A választmány munkáját „A folyószabályozásra kiküldött országos bizottság jelentései és iratai” című állag felhasználásával (MNL Regnicolaris Levéltár, Diacta anni 1843/44 c. fondja) próbálta meg bemutatni Varga János. Tanulmánya azonban a 38 fős bizottság csupán néhány fontosabb tagjának ténykedése (pl. Szentkirályi) kapcsán említ adalékokat, Zoltán János szerepére nem tér ki. Lásd VARGA JÁNOS: Az 1840-ben kiküldött folyószabályozási országos választmány működése. In: Ünnepi tanulmányok Sinkovics István 70. születésnapjára. Szerk. BERTÉNYI IVÁN. ELTE Történelem Segéd tudományai Tanszék, Budapest, 1980. 351–365.

⁵⁴ A Tisza-szabályozás előzményeire és korai történetére vonatkozóan BOTÁR IMRE–KÁROLYI ZSIGMOND: A Tisza szabályozása I. (1846–1879). Budapest, 1971. (Vízügytörténeti Füzetek 3.)

⁵⁵ BOROSY ANDRÁS: Pest megye és az első hazai vasutak építése. In: Fejezetek Pest megye történetéből. Tanulmányok. Szerk. EGEY TIBOR. Pest Megyei Levéltár, Budapest, 1990. 233. (Pest Megye Múltjából 7.)

⁵⁶ Követjelentés, 1839. december 8. MNL SZSZBML IV. A. 1. d. 690. sz. /1317. doboz/

⁵⁷ Hermann Strrach, Geschichte der Eisenbahnen Österreich–Ungarns von den Anfängen bis zum Jahre 1867. című munkájára hivatkozik DEÁK ANTAL ANDRÁS–LANIER, AMÉLIE: i.m. 74.

galmazott, hogy „hazánk a meleg kereskedő világnak oly alsó lépcsőin áll,” ami miatt a vasútépítést teljes szívvel pártolnia kell, annyi kikötéssel, hogy az építkezések mindenképp Pesten kezdődjenek.⁵⁸ A vasútvita, illetve a diéta azon kimenetele, hogy végül egyik fél sem kapott kizárólagos kiváltságot, a legtöbbet magának az építkezéseknek ártotta. Sina az alsótábla erős bal parti lobbijának hatására a bécsi pályaudvaron leállította a Győr felé induló vonatok csarnokának építését. Egyelőre Ulmann és a Középponti Vasúttársaság sem tett érdemi előrelépéseket, tényleges munkálataik csupán a következő országgyűlés alatt, 1844 októberében kezdődtek el. Ennek ellenére Szabolcs megyét mégis védelmünkbe kell vennünk. A regionális okokból kifolyólag szilárd bal partiságuk érthető volt. Másfelől az is tény, hogy ekkoriban még szinte mindenki fejében bőven akadt bizonytalanság. Deák például álomnak érezte a Pest–Debrecen vonalat, Széchenyi pedig egyelőre fontosabbnak látta a vizek szabályozását és a dunai gőzhajózást.⁵⁹

Az országgyűlési költségek viselésének tárgyában az 1839. augusztus 21-i kerületi ülésben az alsótábla hihetetlen megosztottságot mutatott. A diétai terhek állandó viselése fel sem merült, a többség e helyett az 1836-os példa analógiájára a folyó országgyűlés erejéig, a szabad ajánlás mellett tette le voksát. Szabolcs még ennyire sem tarthatott a többséggel, követeknek utasításuk szerint, a fele részes fizetést kellett pártolniuk.⁶⁰ Bár üzenetváltások még április végén is zajlottak a tárgyban, végül az augusztusi álláspont nem változott. Az 1840. évi XLV. tvc. szinte szóról-szóra átvette a korábbi vonatkozó jogszabály szövegét.

Több hajlandóságot mutatott Szabolcs egy rokonítható kérdés, az országgyűlési szállások ügyében. Pozsony városa már nem először kezdeményezte, hogy a törvényhatóságok járuljanak hozzá a szállásdíjak kifizetéséhez. Az előző országgyűlés folyamán, az 1836. március 29-i kerületi ülésben tizenegy támogató voks mellett megbuktatott ügy 1840-ben ismét napirendre került.⁶¹ Bár Szabolcs, mint utaltunk rá, ezúttal támogatóan voksolt, az arányok tekintetében a négy évvel korábbihoz képest érdemi előrelépés nem történt. A többség kifogásként arra hivatkozott, az elzárkózás is segítséget jelenthet abban, hogy a diéta végre Pestre költözhessen.⁶²

A kormányzat által annyira szorgalmazott adó tárgyában Szabolcs vármegye csak egy kicsivel mutatott több engedelmességet, mint a legelutasítóbbnak számító Zala és Csongrád. Emelésről ugyan egyetlen törvényhatóság sem kívánt hallani, a csökkentés mértékét illetően viszont szélsőségesen ingadoztak az álláspontok. Bónisék eredetileg a második legkevesebbet (3 millió 800 ezret) ígérők táborába álltak, de mivel a többség tőlük készségesebbnek bizonyult, a közelítések során végül az évenként négy milliót vállalókhöz társultak.⁶³ Miután a királyi leirat ezt az összeget nem fogadta el, az alsótáblán 1840. április 27-én újra tárgyalás alá kellett venni a kérdést. Szabolcs sem ekkor, sem április 30-án nem tántorítottak a négy milliótól, azonban a többség

⁵⁸ XCVI. országos ülés, 1840. február 28. Ogy. írásai, 1839–40. 200.

⁵⁹ BOROSY ANDRÁS: i.m. 234–235.

⁶⁰ Stuller I. k. (1839. augusztus 25.) 23. sz.

⁶¹ KOSSUTH LAJOS: Országgyűlési Tudósítások. V. 1835. augusztus 27.–1836. május 2. S. a. r. BARTA ISTVÁN. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1961. 606. (Kossuth Lajos összes munkái 5.)

⁶² 1840. február 27-i országos ülés. Stuller II. k. (1840. március 4.) 73. sz.

⁶³ Uo. II. k. 1840. április [nap megadása nélkül]. 86. sz.

végül zöld utat engedett az 1836-ban elfogadott 4 millió 400 ezernek. Követjelentésükben a történekről Bónisék igen szűkszavúan, így nyilatkoztak: „Szükséges még megemlíteni, hogy az április 30-i kerületi ülésben a KK és RR, bár csekély többséggel a capitulatio idejét 10 évekre emelték és az addig folyó adót azon óvással, hogy az 1840. esztendő május 12. napjától 1843 esztendő május 12. napjáig és nem tovább ajánltatik, újra megajánlották”.⁶⁴

Református többségű megyeként evidenciának számított, hogy a vallásbeli kérdések iránt a szabolcsi rendek 1839–40-ben is kitüntetett érdeklődést mutattak. Az alsótábla 1840. január 20-án vette napirendjére a vegyes házasságok sérelmét. Az előzményt Lajcsák Ferenc nagyváradi, valamint Scitovszky János rozsnói (később pécsi) püspökök pástorlevelei szolgáltatták, melyben arra utasították papjaikat, ne áldják meg a különböző felekezetekhez tartozók egybekelését, amennyiben a protestáns vőlegény nem hajlandó reverzalist adni arról, hogy születendő gyermekeiket katolikusként keresztelik meg.⁶⁵ A viták során előkerült az előző országgyűlés egyik törvényjavaslata, amely a sokat kárhozottat 1791. évi XXVI. törvénycikknél egyértelműben kívánta védelem alá venni a vegyes házasságokat. A kérdésben végül szokatlan egység mutatkozott nem csak az alsótáblán, de a főrendek részéről is. Így amikor az 1840. május 7-i kerületi ülésben Bónis Samu ebben a témában szólalt fel, támadásait elsősorban a katolikus klérusra zúdította. Úgy fogalmazott „kinek a törvény nem tetszik, hagyja el a hazát, melyben az létez”. Majd hozzátette, hogy a diétán többen az újoncok megajánlását sem kívánták, mégis elfogadták azt, mert a többség akaratát mindenkinek kötelessége tiszteletben tartani.⁶⁶ A vallási törvénytervezet kész tényként kezelése végül korainak bizonyult. V. Ferdinánd nem akart konfliktust a legfőbb magyarországi szövetségesének számító katolikus egyházzal, így a túl kései felterjesztésre hivatkozva elzárkózott a szentesítés elől. Ezzel a maga részéről elkerült ugyan egy konfrontációt, de az orvosolatlanul maradt sérelem újabbakat nyitott meg. A vegyes házassági viták épp az országgyűlés bezárása után hágtak tetőpontjukra.⁶⁷

Annak ellenére, hogy a politikai nyilvánosság szélesítése Szabolcs megye régi törekvései között szerepelt, talán a viszonylag egyértelmű konszenzus miatt, nem tűnik úgy, hogy követeik munkájában a kérdés valódi hangsúlyt kapott volna. Deák már rögtön az első, 1839. június 8-i kerületi ülésben szóba hozta az országgyűlési szabad újság ügyét, mire a követek előásták az előző diéta során e tárgyban szerkesztett üzenetüket, és a következő napok vitái után, ezt terjesztették fel a főnemesek felé. Június 13-án mindössze egyetlen megye voksolt a hírlap ellen, ami jól jelzi, hogy a preventív cenzúra hívei erősen visszaszorulóban voltak.⁶⁸ Nagy felháborodást keltett viszont a personalis megjegyzése, miszerint a „divatozó censura” törvényesnek tekinthető. Klauzál azonnal óvást kezdeményezett, mert mint fogalmazott, a maga részéről a szabad sajtó kormány általi korlátozásának a törvényekben legkisebb nyomát sem ismeri. Szabolcs megye nevében Bónis Samu a személynök kijelentésre vonatkozó

⁶⁴ Követjelentés, 1840. május 2. MNL SZSZBML IV. A. 1. d. 288. sz. /1317. doboz/

⁶⁵ Követjelentés, 1840. január 24. Uo. IV. A. 1. b. 40. cs. No. 1130. 1840. /1080. doboz/

⁶⁶ Stuller II. k. (1840. május 13.) 91. sz.

⁶⁷ A kérdéstről lásd FAZEKAS CSABA: Deák Ferenc egyházpolitikája a reformkorban. Lucidus Kiadó, Budapest, 2008.

⁶⁸ BÉNYEI MIKLÓS: Reformkori országgyűlések a sajtószabadságról. Stúdium Kiadó, Debrecen, 1994. 52.

csongrádi ellenkezéshez ragaszkodott, továbbá kifejtette, hogy „a művelődésnek és a haza boldogságának a nyilvánosság lévén alapja”.⁶⁹ Az üzenetváltások ezt követően még sokáig folytatódtak, de az igazi szópárbajok már a főrendeknél zajlottak.

A kerületi naplóval kapcsolatban a szabolcsi követek is egyet értettek azzal, hogy létrehozását a rendek havi 15 pengőforintos támogatással próbálják előmozdítani.⁷⁰ A szép remények azonban hamar odavesztek. Néhány alsótáblai delegált hiába egyeztetett a gyorsírókkal, illetve Schmidt Antal nyomdással is, utóbbi szeptember 17-én arról értesítette az országgyűlést, hogy egy „felsőbb rendelés” tiltása miatt a munkát mégsem kezdheti meg. Így nem maradt más hátra, mint a történetek sérelmeként való megfogalmazása és a folyamatos üzenetváltások megindítása. Hiába találtak a követek olyan erős szövetségesre a főrendi táblánál, mint Batthyány, a kerületi ülések hiteles közlönye egyelőre mégis elbukott. Szerencsére nem ez történt a felsőtábla diáriumával, aminek kiharcolását javarészt szintén Batthyány erőfeszítéseinek lehetett köszönni.⁷¹

Szabolcs vármegye sokszor szorgalmazott kezdeményezései közül mindenképp említésre szorul még a büntetőtörvények javításának, illetve a tisztválasztási kihágások megfékezésének kérdésköre. Bónis Sámuel mindkettő tanácskozásba vételét számtalanszor felvetette, utoljára még 1840. április 17-én is, pedig akkor az adókérdés már zajló vitája miatt nyilvánvalóan sejteni lehetett, hogy az országgyűlés berekesztéséig nem lehet hátra túl sok idő. Bár a kérdéseket illetően akár azon is el lehetett volna gondolkodni, rendezésük egyáltalán lehetséges-e a fennálló alkotmányos berendezkedés keretei között, ilyen messzire az ellenzék még nem merészkedett. A szabolcsiak vonatkozó pótutasítása ugyan precíz és alapos volt, de teljesen egyértelműen csak egy „rendies” reform koncepcióját mutatta, ami a jogi-intézményi kereteket nem érintette. A diéta viszont még erre sem mutatott elég elhatározottságot. A tisztválasztó szék jobb elrendezése tárgyában készült választmányi munka értékelése „az idő szűkössége miatt elmellőztetett,” és ugyanez a sors jutott a büntető ügyeknek is, amely egy országos választmány felállításával hátródott tovább a következő törvénykezési majdnani feladatai közé.⁷²

Az országgyűlés mérlege Szabolcs vármegye szempontjából

Teljes mértékig egyetérthetünk Erdmann Gyulával, amikor az 1839. évi követutasítások alapján Szabolcs vármegyét több vonatkozó tanulmányában is a mérsékelt ellenzéki törvényhatóságok között tünteti fel.⁷³ Való igaz, hogy az 1838-tól megteremtődött nyugodt körülmények dacára nem született kimondottan haladó szellemiségű anyautasítás. A szólásszabadsági sérelem terén beérték a junctim lehetőségével, az orvoslás

⁶⁹ VI. országos ülés. 1839. június 21. Ogy. írásai, 1839–40. 84.

⁷⁰ Követjelentés, 1839. szeptember 20. MNL SZSZBML IV. A. 1. d. 590. sz. /1317. doboz/

⁷¹ MOLNÁR ANDRÁS: „A kormányt hatalmának visszaélésével vádolom!”: Batthyány Lajos gróf az 1839/40-es országgyűlésen. Levéltári Szemle, 45. 1995. 1. sz. 12–13.

⁷² Követjelentése, 1840. május 2. MNL SZSZBML IV. A. 1. d. 288. sz. 1317. /doboz/

⁷³ ERDMANN GYULA: Wesselényi Miklós politikai pere és az 1839–40. évi országgyűlés 117. Országgyűlési követutasítások és alkotmányos jogvédelem 1839. 50. 59. Deák az 1839–40. évi országgyűlésen 106.

érdekében nem akartak a totális obstrukció eszközéhez nyúlni. A reformelképzeléseket illetően sem bizonyultak olyan körültekintőeknek, mint a Deák közreműködésével dolgozó zalai rendek, végül pedig a korábbi diétákra készített követutasítások alapos, mindenre odafigyelő áttanulmányozása is hiányozhatott. Nem tudjuk pontosan rekonstruálni, hogy a visszafogott alapállás minek hatására változott meg. A vázoltak fényében viszont kijelenthetjük, hogy Bónis Samu és Zoltán János az országgyűlés megnyitása után azonnal a legkitartóbb ellenzékhez pártoltak, akik mellett mind az alkotmányvédelem, mind pedig a reformkérdések vonatkozásában, elenyésző ritka kivételektől eltekintve, végig ki is tartottak. A követek álláspontja sokszor nem csak tárgyanként, de egy adott ügyben akár felírásonként is változhatott, attól függően, megyéjük éppen milyen friss instrukciókkal látta el őket. Az alsótábla politikai összetételéről és erőviszonyairól közelebbit mondani ezért csak konkrét szavazások vizsgálatával lehetséges. Kecskeméti Károly éppen ebből kiindulva, az 1839–40. évi országgyűlés vonatkozásában tizenhárom voksolást tett mérlegre, és ezek alapján mindössze tíz megyéről találta úgy, hogy végig a liberális táborban állt. Az egyik ilyen törvényhatóság Szabolcs volt.⁷⁴ Pusztán a szavazásokat nézve nagy fordulatról persze nem beszélhetünk. A zömében kálvinista bene possessionati által irányított megyei közéletben az udvarral szembeni kritikus mentalitás mélyen beágyazódott és változó intenzitással ugyan, de már a 18. század elején új alapokra helyeződő Habsburg-magyar viszony kezdetétől kimutatható. Nem alakult ez másként még az előző, hosszú diéta alatt sem, amely Szabolcsban a véget nem érő korteskedésekkel és hivatali nemtörődomséggel jellemezhető Patay-korszakkal esett egybe. 1839–40 valódi változása sokkal inkább a humántényezők tekintetében meghatározó. Bónis Sámuel személyében Szabolcs vármegyének ezúttal olyan követe akadt, aki teljesítményével közelíteni tudott a formálódó reformellenzék élvonalához. Az országgyűlés előtt a kormányzat többféle javaslatot is kapott arra vonatkozóan, hogy az ellenzék megtörésének útján milyen eszközök bevetésével és meddig menjen el. Abban viszont Cziráky Antal, József nádor, illetve hallgatólagosan Dessewffy Aurél is egyetértettek, hogy az opozíció rendíthetetlen híveinek távoltartására szükség van. 1839. május 24-én Jászay Pál is azt jegyezte fel naplójába, hogy „nagy örömet okozott Bécsben a Balogh [János, Bars vármegye – K. Z.] kimaradása, valamint Nógrádból a Kubinyi Ferencé, Fejérből a Madarászé, Tolnából a Bezerédjé, s Biharból a Beöthy Ödöné.”⁷⁵ Igaz a felsoroltak közül Beöthy később mégis átvehette megyéje egyik mandátumát, és néhány hónapot Bezerédj is Pozsonyban dolgozott, az mégis csak tény, hogy egyfajta erővesztés bekövetkezett, a liberális tábor elvesztette több, korábban meghatározó egyéniségét. A legalább részleges újjászerveződési kényszer miatt az először feljutó követek előtt így nyitva állt az út, hogy akár rögtön országos ismertségre tegyenek szert. Úgy látjuk, Bónis Sámuel ezt felismerte és erre határozottan törekedett is. Teljesítményének egyik fontos fokmérője lehet, ha a követtársával, Zoltán Jánossal hasonlítjuk össze. Bónis egyértelműen, mint második aplegátus kapott megbízólevelet. Társa minden vonatkozásban fölötte állt. Öt évvel volt idősebb, második alispánként előkelőbb helyet

⁷⁴ Végig liberálisan szavazó vármegyék voltak Szabolcs mellett Zala, Csongrád, Pest, továbbá Somogy, Békés, Borsod, Csanád, Gömör és Hont. Kecskeméti Károly: i.m. 342–351.

⁷⁵ JÁSZAY PÁL naplója, 15. S.a.r. CZÉKUS LÁSZLÓ. Irodalomtörténeti Közlemények, 7. 1897. 3. sz. 364.

foglalt el a vármegyei hierarchiában, továbbá becsült jövedelmei is magasabban alakultak. Ehhez képest eltérő habitusuk miatt Bónis fölénye hamar világossá vált, különösen a kerületi ülésekben, amely előkészítő jellege miatt a lehangosabb technikai és politikai vitákhoz szolgált terepül. Stuller kéziratossági tudósításában összesen harminc alkalommal idézi, míg Zoltán hozzászólásairól csak ötször tesz említést. 1839. szeptember 8-án az alispán néhány hetes eltávozáshoz kért engedélyt, így október végéig Bónis egyedül maradt Pozsonyban.⁷⁶ Ekkoriban helyzete még inkább erősödhetett, amit az is bizonyít, hogy a Zoltánra vonatkozó öt említett hivatkozásból négy még a diéta első három hónapjában került feljegyzésre.

A szabolcsiai diétai teljesítményének megítéléséhez nem árt figyelembe venni azokat a titkosrendőri jelentéseket sem, melyek 1839–40 folyamán is igen nagy számban készültek. Mint tudjuk sok esetben pontatlan, az ellenzékre vonatkozóan pedig erősen negatív töltetű „jellemzésekről” van szó, kellő kritika mellett azonban egyfajta támpontot mégis jelenthetnek. Bónis Samu ezekben egyoldalú módon, kifejezetten rossz színben tűnik fel. Sedlnitzky besúgóinak karakterének valós, de leginkább támadható vonásait domborították ki. Jogi tudását felületesnek, szónoki képességeit nem különösebben bravúrosnak látták. Kiemelték ugyanakkor durvaságát, gyakori szitkozódásokkal járó szóhasználatát. Befolyását és tekintélyét egyedül a kisebb nemesség körében feltételezték, „akkikkel szorgalmasan iszik”. Feljegyezték továbbá, hogy követutasítását lelkiismeret-furdalás nélkül sértette meg, és az abban lévő jó dolgokat a kormány ellen gyakran ki is forgatta. „Nála tartották a legvadabb radikálisok összejöveteleit és ivó dáridóit”, az országgyűlési ifjúságnak pedig egyik fő védelmezője volt, akiknek utcai „szertelenkedéseiken” megfigyelőként személyesen is részt vett. Szélső baloldalként a mérsékelt ellenzéknel befolyásra nem tett szert, sőt a „jó érületűek részéről” csak megvetés kísérte.⁷⁷

Mindezt az érem egyik, erősen sarkított oldalaként kell kezelnünk. Kontrollforrások is megerősítik, hogy a magánember Bónis Sámuel életében, a szabadságharc bukásáig terjedő időszakban, valóban előfordult a mértékteljesztő borfogyasztás és sok keserűsége származott a túlzásba vitt, olykor komoly tétre menő kártyacsatákból is.⁷⁸ Azt sem vitathatjuk el, hogy a kissé nyers, néha goromba hangvételű nyelvhasználat szintén hozzátartozott habitusához. Mindezekkel együtt sem igaz viszont, hogy nem tudott komolyabb tekintély kivívni magának. Pozsonyi szálláshelye a Magyar utca 486. szám alatt közel esett Deák Ferenc lakásához és biztosan tudjuk, hogy a zalai ellenzéki vezér többször is megfordult Bónisnál.⁷⁹ Azt, hogy a szabolcsi politikusok Deákot és Klauzált tekintették a diéta két legmeghatározóbb egyéniségének az országgyűlés berekesztése után történtek is megerősítik. Az 1840. július 23-i közgyűlésben, ahol a követi végjelentések felolvasására is sor került, indítványozták, hogy a zalai és a csongrádi követet, „több országgyűléseken koszorúkat aratott érdemeik”

⁷⁶ Követjelentés, 1839. szeptember 12. MNL SZSZBML IV. A. 1. d. 553. sz. /1317. d. /

⁷⁷ PÁLMÁNY BÉLA: A reformkori magyar országgyűlések történeti almanachja 1825–1848. Argumentum Kiadó–Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2011. I. k. 844.

⁷⁸ Elsősorban a fiatalkori barát, Jászay Pál naplófeljegyzéseire kell gondolnunk.

⁷⁹ A szállás címére vonatkozóan ERDMANN GYULA: Szabadság és tulajdon 131. Az ellenzéki konferenciákról TAKÁTS SÁNDOR: Kémvilág Magyarországon. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 181. 189–190.

elismeréseként, avassák a megye táblabíróinak sorába. Mivel pedig Teleki főispán az általános közőhajtást ellenezni nem kívánta, a kinevezések rögtön meg is történtek.⁸⁰

Ami a másik szabolcsi követet, Zoltán János alispánt illeti, a kormánynak dolgozó megfigyelők is megjegyezték, hogy bár nem számított túl rossz előadónak, hangja mégis gyenge volt. A hangadó Bónistól teljes eltérő karakterű férfiként nem vágyott arra, hogy a társaság középpontjában helyezkedjen el. Hívei akadtak, de karizmatikuság hiányában ezt nem tudta kamatoztatni. A Bónis körül csoportosuló mindenre elszánt ellenzékiekhez társult, de liberálisságát inkább csak titokban vállalta, a kormány emberei előtt pedig ennek ellenkezőjét bizonygatta.⁸¹ Rendelkezünk olyan feljegyzéssel is, ami azt állítja, Desseffy Aurél meg is környékezte Zoltánt annak érdekében, hogy szavazataival elidálja követtársát, ő viszont attól tartván, hogy a megye esetleg visszarendeli erre nem vállalkozott.⁸²

A két szabolcsi követ eltérő személyiségvonásait karrierjük további állomásai is igazolják. Bónis Sámuel a jövőben tudatosan törekedett arra, hogy az országgyűlésekre eljuthasson. Az 1840-es évek második felében egyre inkább Kossuth Lajoshoz közeledett, s annak egyik legkitartóbb hívének bizonyult egészen az aradi végórákig. Ellenben Zoltán János a szónoki szerepek helyett maradt az alispáni hivatalnál. A forradalom után, mint a Szemere által irányított Belügyminisztérium egyik államtitkára dolgozott. A rá vonatkozó szórványos feljegyzések sokkal inkább egy elkötelezett hivatalnokról árulkodnak, míg Bónis Samu soha nem szerette magába fojtani szót, adminisztratív munkákkal pedig nem szívesen bíbelődött.⁸³

Aligha kétséges, hogy a nehézkesen működő rendi országgyűlések közül az 1839–40. évi diétát tekinthetjük a leginkább előremutató jellegűnek. A szólásszabadság tárgyában történt kiegyezés után több olyan reformtörvény is született, ami derűlátásra és bizakodásra adhatott alapot. 1840. augusztus 17-i közgyűlésükön Szabolcs vármegye rendjei is azon serénykedtek, hogy a törvénycikkek helységenkénti kihirdetését megszervezzék, az országgyűlési költségek fizetése, valamint a Nemzeti Színházra tett felajánlás tárgyában pedig mihamarabb megkezdhessék a nemesek összeírását.⁸⁴ Alig telt el azonban néhány hét, és a vegyes házassági ügyek vitája újra előtérbe helyezte a sérelmi politizálás régi gyakorlatát. A nagykállói tanácsterem falai között is olyan ingerült hangnemű szóváltások kezdődtek, melyre még a legöregebbek sem emlékeztek.⁸⁵ Ez pedig mintha már csak előre vetítette volna, hogy az országgyűlés végén tapasztalt lendületet nem lesz könnyű fenntartani, a reform iránt elkötelezettek elé bőven tornyosulnak majd az újabb és újabb akadályok.

⁸⁰ MNL SZSZBML IV. A. 1. b. 40. cs. No. 486. 1840. /1073. doboz/

⁸¹ PÁL MÁNY: i.m. I. k. 1237.

⁸² MNL Országos Levéltára N 119. Takáts Sándor hagyatéka. 8265. sz.

⁸³ Erre vonatkozó megjegyzéseket már Bónis jurátuskorából is találni. Lásd JÁSZAY PÁL naplója. 2. Irodalomtörténeti Közlemények 1894. 2. sz. 228. 1848-ban az Igazságügyi Minisztériumnál betöltött osztályigazgatói megbízatásának idejéről Ghyczy Kálmán szintén azt jegyezte meg, hogy „forradalmi dolgokkal lévén elfoglalva, hivatalával kevésbé foglalkozott” és a gyakorlatban Beöthy Lajos titkár vitte az osztályt. DEÁK FERENCZ beszédei II. 1842–1861. Összegyűjtötte: KÖNYI MANÓ. Franklin Társulat, Második, bővített kiadás, Budapest, 190. 314.

⁸⁴ MNL SZSZBML IV. A. 1. a. 79. k. 1840. évi jkv. 1214. 1220. sz.

⁸⁵ Pesti Hírlap 1. (1841. február 27.) 17. sz.